

Designing and evaluating the efficacy of interactive drawing methods based on parent-child relationship on the symptoms of separation anxiety disorder in 6-8 year old children

Nooshin Torabi Goodarzi¹ , Afsaneh Nazeri² , Amir Ghamarani³

1. Master of Painting, Department of Painting, Faculty of Visual Arts, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran. E-mail: nooshin.torabi67@gmail.com

2. Associate Professor, Department of Painting, Faculty of Visual Arts, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran. E-mail: a.nazeri@au.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Psychology of Children with Special Needs, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran. E-mail: a.ghamarani@edu.ui.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article history:

Received 13 January 2024

Received in revised form 09 February 2024

Accepted 15 March 2024
Published Online 22 September 2024

Keywords:

interactive drawing methods,
parent-child relationship,
separation anxiety disorder,
6-8 year old children

ABSTRACT

Background: Separation anxiety disorder is one of the most common psychological disorders in childhood. Parenting styles and parental anxiety are among the important risk factors that have been identified for the occurrence of separation anxiety disorder. A review of the research background shows that despite conducting various studies in Iran on the effectiveness of art therapy, especially painting, on reducing children's separation anxiety, There is a research gap regarding the effect of the combination of painting and parent-child interaction on children's separation anxiety.

Aims: The present study was conducted with the aim of investigating the efficacy of interactive painting methods based on parent-child relationship on the symptoms of separation anxiety disorder in 6-8 year old children.

Methods: The current research design was a semi-experimental pre-test-post-test type with a control group and a three-month follow-up. The statistical population of this research included all 6-8 year old children with separation anxiety disorder in Isfahan city in the academic year of 2021-2022, who were enrolled in pre-primary centers and elementary School in Isfahan city. In order to select a statistical sample, in the first step, the Separation Anxiety Assessment Scale (Parent Version) was administered on 100 parents of children aged 6 to 8 years, and children with separation anxiety disorder were identified, And then 16 parents of children with separation anxiety disorder and their children were identified and randomly assigned to two experimental (8 people) and control (8 people) groups, the educational-therapeutic protocol was held in 13 sessions of 45 minutes (one session each week) for the members of the experimental group. The data collection tool in this study was the parents' version of Separation Anxiety Assessment Scale (Hahn et al., 2003). Also, to analyze the data in the present study, the method of analysis of variance with repeated measurements and SPSS-23 software was used.

Results: The findings of the present study showed that interactive painting methods based on parent-child relationship reduce the symptoms of separation anxiety disorder and its components (fear of being alone, fear of abandonment, fear of physical illness and worry about calamitous events) It has an effective and significant effect on children aged 6-8 years ($P < 0.05$) and the effect of this training has continued in the follow-up phase.

Conclusion: Considering the confirmation of the efficacy of interactive drawing methods based on parent-child relationship on reducing separation anxiety disorder in 6-8 year old children in the present study, it is suggested, School counselors and specialized child counseling centers should use this educational-therapeutic method to reduce the symptoms of separation anxiety disorder in children. Also, in terms of the importance of parent-child interaction, the aforementioned educational-therapeutic program can be used to strengthen the parent-child relationship in the family.

Citation: Torabi Goodarzi, N., Nazeri, A., & Ghamarani, A. (2024). Designing and evaluating the efficacy of interactive drawing methods based on parent-child relationship on the symptoms of separation anxiety disorder in 6-8 year old children. *Journal of Psychological Science*, 23(139), 77-91. [10.52547/JPS.23.139.77](https://doi.org/10.52547/JPS.23.139.77)

Journal of Psychological Science, Vol. 23, No. 139, 2024

© The Author(s). DOI: [10.52547/JPS.23.139.77](https://doi.org/10.52547/JPS.23.139.77)

✉ **Corresponding Author:** Afsaneh Nazeri, Associate Professor, Department of Painting, Faculty of Visual Arts, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.

E-mail: a.nazeri@au.ac.ir, Tel: (+98) 9133162280

Extended Abstract

Introduction

One of the most common psychological disorders in childhood is separation anxiety disorder (Hill et al., 2016). In this type of anxiety disorder, the child experiences anxiety when separated from the person with whom he has an emotional relationship. diagnosis of separation anxiety disorder, With the high anxiety of the child during the separation from the emotional source, physical and behavioral symptoms become possible (Ghasemzadeh et al., 2018).

Parenting styles and parental anxiety are among the important risk factors that have been identified for the occurrence of separation anxiety disorder (Lazarus et al., 2016). Improving the parent-child relationship breaks the cycle of negative behaviors between parent and child by strengthening the positive relationship between parent and child and training parents to use appropriate communication techniques (Boggs et al., 2005).

One of the helpful methods to reduce and manage anxiety is the child's self-expression through art (Heidari et al., 2015). Art therapy through creative expression is one of the effective treatments that helps a person to express herself and better face her problems and worries by using various techniques (Case & Dalley, 1990). One of the important branches of art therapy, expressive art therapy that Natalie Rogers defines it as "using different arts such as movement, drawing, painting, music, writing, voice and improvisation in a supportive context (safe place) to experience and expressing emotions" (Rogers, 1993).

Painting is a mediator between the inner world and the outer reality, which reflects the conscious and unconscious of a person (Mc Niff, 2009). Drawing therapy allows people to discuss their feelings and thoughts by creating an opportunity for non-judgmental and spontaneous expression, And because of that, a person can deal with her emotions and facilitate the dynamics in her personality (Newcomer, 2016). A review of the research background shows that the efficacy of parent-child interactive drawing on children's separation anxiety has not been studied

in any of the previous studies, Therefore, the current research seeks to answer this basic question: Are interactive drawing methods based on parent-child relationship effective on the symptoms of separation anxiety disorder in 6-8 year old children?

Method

The current research design was a semi-experimental pre-test-post-test type with a control group and a three-month follow-up. The statistical population of this research included all 6-8 year old children with separation anxiety disorder in Isfahan city in the academic year of 2021-2022, who were enrolled in pre-primary centers and elementary School in Isfahan city. In order to select a statistical sample, in the first step, the Separation Anxiety Assessment Scale (Parent Version) was administered on 100 parents of children aged 6 to 8 years, and children with separation anxiety disorder were identified, And then 16 parents of children with separation anxiety disorder and their children were identified and randomly assigned to two experimental (8 people) and control (8 people) groups, the educational-therapeutic protocol was held in 13 sessions of 45 minutes (one session each week) for the members of the experimental group. The data collection tool in this study was the parents' version of Separation Anxiety Assessment Scale (Hahn et al., 2003). Also, to analyze the data in the present study, the method of analysis of variance with repeated measurements and SPSS-23 software was used.

The criteria for entering the current research include being in the age group of 6 to 8 years, willingness and consent of parents to participate in the research, not having any other neurodevelopmental disorder in children (according to the diagnosis of a clinical psychologist), Non-use of other psychological treatments at the same time and non-participation of parents in psychological workshops and courses at the same time and non-divorce of parents, and the exit criteria included non-cooperation and answering the questions of the questionnaire, absence of more than 3 sessions and not completing the assignments presented in the educational-therapeutic sessions.

Results

A total of 16 children aged 6 to 8 years along with their mothers participated in the present study. The gender of 12 participants (75%) was girl and 4 (25%) were boy. 5 people (31.25%) of the participants were 6 years old, 9 people (56.25%) were 7 years old, and 2 people (12.50%) were 8 years old. In terms of job status, 8 (50%) mothers were employed and 8 (50%) were housewives. In terms of educational status, 12 people (75%) had a diploma and 4 people (25%) had

a bachelor's degree. In the present study, analysis of variance with repeated measurements was used to analyze the data in the Inferential statistics part.

The results of the multivariate tests related to the within-group factor (pre-test, post-test and follow-up) and the interaction of the within-group factor and the between-group factor (experimental group and control group) for the symptoms of separation anxiety disorder are shown in Table 1.

Table 1. Results of multivariate tests in repeated measures analysis of variance for separation anxiety disorder symptoms

Effect	Effect	Amount	F	df hypothesis	df error	P
Test	Pillais Trace	0.885	50.131	2	13	0.001
	Wilks Lambda	0.115	50.131	2	13	0.001
	Hotelling's Trace	7.712	50.131	2	13	0.001
	Roy's Largest Root	7.712	50.131	2	13	0.001
Test × Group	Pillais Trace	0.919	73.450	2	13	0.001
	Wilks Lambda	0.081	73.450	2	13	0.001
	Hotelling's Trace	11.300	73.450	2	13	0.001
	Roy's Largest Root	11.300	73.450	2	13	0.001

The results of the analysis of variance with repeated measures for the within-group factor and the

interaction of the within-group factor and the between-group factor are also presented in Table 2.

Table 2. Results of analysis of variance with repeated measures for the within-group factor and the interaction between the within-group factor and the between-group factor.

The source of the Effect	Type of analysis	sum of squares	df	mean square	F	P	Eta squared	Test power
Test	Observing the assumption of sphericity	1994	2	997.000	72.228	0.001	0.838	1
	Greenhouse-Geisser	1994	1.642	1414.114	72.228	0.001	0.838	1
	Huynh-Feldt	1994	1.965	1014.975	72.228	0.001	0.838	1
	lower limit	1994	1	1994.000	72.228	0.001	0.838	1
Test × Group	Observing the assumption of sphericity	2628.167	2	1314.083	95.199	0.001	0.872	1
	Greenhouse-Geisser	2628.167	1.642	1600.248	95.199	0.001	0.872	1
	Huynh-Feldt	2628.167	1.965	1337.775	95.199	0.001	0.872	1
	lower limit	2628.167	1	2628.167	95.199	0.001	0.872	1

Pairwise comparison of separation anxiety disorder symptom scores in two groups and three stages of implementation (pre-test, post-test and follow-up) also showed, There is a significant difference between the pre-test scores of separation anxiety disorder symptoms and the post-test and follow-up scores of separation anxiety disorder symptoms. Therefore, it can be said that the symptoms of separation anxiety disorder of the participants showed a significant decrease in the post-test and follow-up stages compared to the pre-test and also in the follow-up stage compared to the post-test.

Conclusion

The purpose of this research was to investigate the efficacy of interactive painting methods based on parent-child relationship on the symptoms of separation anxiety disorder in 6-8 year old children with separation anxiety disorder.

Based on the results of this study, interactive drawing methods based on the parent-child relationship in the post-test phase have reduced the average score of separation anxiety disorder and its components in the experimental group, and the effect of the educational intervention has continued in the Follow-up stage. Although so far in Iran, no comprehensive research

has directly examined the effect of the combination of painting and parent-child interaction on children's separation anxiety, but the findings of this research are indirectly consistent with the results of some researches reviewed in the research background.

The findings of this research with the results of Pakzadmoghadam et al.'s study (2023), which showed that art therapy based on painting has reduced general anxiety disorder and fear of physical harm in fourth grade male students; Karimae & Ferdosipour research (2019) on the effectiveness of painting therapy on reducing the symptoms of separation anxiety disorder in preschool children, And Ismailpour et al.'s study (2017) on the effectiveness of the modified model of parent-child interaction therapy on the symptoms of separation anxiety in preschool children is consistent.

In explaining this finding, it can be said that interactive drawing methods based on parent-child relationship using interactive drawing by creating an opportunity for parent-child face-to-face interaction and using the learned child-centered and parent-centered skills and creating an opportunity of emotional projection drawing and a sense of security derived from the mother has been effective in reducing children's separation anxiety in the present study.

It seems that the children expressed their negative thoughts through interactive drawing and on the other hand, they were able to overcome their anxiety by expressing positive solutions.

Therefore, parent-child interactive painting by making a mask, visual representation of emotion, painting with school theme, painting with expression of emotions, Painting with a superhero theme, painting for a stereotype to express mutual feelings, interactive painting using a stereotype, and interactive painting using fingerprints have been effective on separation anxiety disorder.

Considering the confirmation of the efficacy of interactive drawing methods based on parent-child relationship on reducing separation anxiety disorder

in 6-8 year old children in the present study, it is suggested, School counselors and specialized child counseling centers should use this educational-therapeutic method to reduce the symptoms of separation anxiety disorder in children.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines: This article is taken from the master's thesis of the first author in the painting field of Art University of Isfahan. At the beginning of the research, in order to enter the research, consent was obtained from all the participants (the mothers of the participating children) and the members were given an undertaking that the collected information would remain only with the main researcher, and the result of the research is reviewed in general. Also, the members were given the right to end the sessions whenever they wanted, and the members of the control group were also told (according to the ethical principle of justice in research), If they wish, they can participate in a similar intervention at the end of this research.

Funding: This research was done in the form of a master's thesis without financial support.

Authors' contribution: The first author of this article as the main researcher, the second author as the supervisor and responsible author, and the third author as the consultant professor were involved in this research.

Conflict of interest: The authors declare no conflict of interest for this study.

Acknowledgments: We hereby express our gratitude to all the participants in the present study who helped us in the implementation of this research.

بررسی اثربخشی روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر علائم اختلال اضطراب جدایی کودکان ۶-۸ سال

نوشین توابی گودرزی^۱، افسانه ناظری^۲، امیر قمرانی^۳

۱. کارشناسی ارشد رشته نقاشی، گروه نقاشی، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

۲. دانشیار، گروه نقاشی، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

۳. دانشیار، گروه روانشناسی کودکان با نیازهای خاص، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

مشخصات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخچه مقاله:

دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۳

بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۰

پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۵

انتشار برخط: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها:

روش‌های نقاشی تعاملی،

رابطه والد-کودک،

اختلال اضطراب جدایی،

کودکان ۶-۸ ساله

چکیده

زمینه: اختلال اضطراب جدایی از متداول‌ترین اختلالات روانشناختی در دوره کودکی است. سبک‌های فرزندپروری و اضطراب والدین از جمله عوامل خطر مهمی هستند که برای بروز اختلال اضطراب جدایی شناسایی شده‌اند. مرور پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد علی‌رغم انجام مطالعات مختلف در ایران در مورد اثربخشی هنر درمانی به خصوص نقاشی بر کاهش اضطراب جدایی کودکان، در مورد بررسی تأثیر ترکیب نقاشی و تعامل والد-کودک بر اضطراب جدایی کودکان، شکاف پژوهشی وجود دارد.

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی اثر بخشی روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر علائم اختلال اضطراب جدایی کودکان ۶-۸ سال انجام شد.

روش: طرح پژوهش حاضر، نیمه آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه و پیگیری سه ماهه بود. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی کودکان ۶ تا ۸ ساله دارای اختلال اضطراب جدایی شهر اصفهان در سال ۱۴۰۰ بود که در مراکز پیش از دبستان و مدارس ابتدایی شهر اصفهان ثبت نام کرده بودند. جهت انتخاب نمونه آماری، در مرحله اول مقیاس سنجش اضطراب جدایی (فرم والدین) به صورت در دسترس بر روی ۱۰۰ نفر از والدین کودکان سنین ۶ تا ۸ ساله اجرا شد و کودکان دارای اختلال اضطراب جدایی شناسایی شدند و سپس ۱۶ نفر از والدین دارای کودکان مبتلا به اختلال اضطراب جدایی و فرزندان آنها شناسایی شده و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۸ نفر) و گواه (۸ نفر) گمارش شد و پروتکل درمانی در ۱۳ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای (هر هفته یک جلسه) برای اعضای گروه آزمایش برگزار شد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، نسخه والدین مقیاس سنجش اضطراب جدایی (هان و همکاران، ۲۰۰۳) بود. هم‌چنین جهت تحلیل داده‌ها در مطالعه حاضر از روش تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر و نرم‌افزار SPSS-23 استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد، روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر کاهش علائم اختلال اضطراب جدایی و مؤلفه‌های آن (ترس از تنهایی، ترس از رها شدن، ترس از بیماری جسمانی و نگرانی وقوع حوادث خطرناک) در کودکان ۶-۸ سال تأثیر مؤثر و معناداری دارد ($P < 0/05$) و تأثیر این آموزش در مرحله پیگیری نیز تداوم داشته است.

نتیجه‌گیری: با توجه به تأیید اثربخشی روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر کاهش اختلال اضطراب جدایی کودکان ۶-۸ سال در پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود مشاوران مدارس و مراکز تخصصی مشاوره کودک، از این شیوه آموزشی-درمانی در جهت کاهش نشانگان اختلال اضطراب جدایی در کودکان استفاده کنند. هم‌چنین از حیث اهمیت تعامل والد-کودک، می‌توان از برنامه آموزشی-درمانی مذکور جهت تقویت رابطه والد-کودک در خانواده استفاده کرد.

استناد: توابی گودرزی، نوشین؛ ناظری، افسانه؛ و قمرانی، امیر (۱۴۰۳). بررسی اثربخشی روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر علائم اختلال اضطراب جدایی کودکان ۶-۸ سال. مجله علوم روانشناختی، دوره ۲۳، شماره ۱۳۹، ۷۷-۹۱.

مجله علوم روانشناختی، دوره ۲۳، شماره ۱۳۹، ۱۴۰۳. DOI: [10.52547/JPS.23.139.77](https://doi.org/10.52547/JPS.23.139.77)

✉ نویسنده مسئول: افسانه ناظری، دانشیار، گروه نقاشی، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران. a.nazeri@au.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۳۳۱۶۲۲۸۰

مقدمه

از متداول‌ترین اختلالات روانشناختی در دوره کودکی، می‌توان به اختلال اضطراب جدایی^۱ اشاره کرد (هیل و همکاران، ۲۰۱۶). در این نوع اختلال اضطرابی، کودک به هنگام جدایی از فردی که با او رابطه عاطفی دارد، دچار تشویش و اضطراب می‌شود. تشخیص اختلال اضطراب جدایی، با تشویش زیاد کودک در خلال جدایی از منبع عاطفی به صورت علائم جسمانی و رفتاری امکان‌پذیر می‌شود (قاسم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶).

نتایج مطالعات مرتبط نشان می‌دهد که در اغلب موارد، اختلال اضطراب جدایی از طریق مصاحبه با کودک و والدین او تشخیص داده می‌شود (ویسبرگ و همکاران، ۲۰۱۲) و سبک‌های فرزندپروری و اضطراب والدین از جمله عوامل خطر مهمی هستند که برای بروز اختلال اضطراب جدایی شناسایی شده‌اند (لازاروس و همکاران، ۲۰۱۶). بهبود رابطه والد-کودک^۲، چرخه رفتارهای منفی میان والد و کودک را به وسیله تقویت رابطه مثبت بین والدین و کودک و آموزش والدین در استفاده از فنون ارتباطی مناسب می‌شکند (بوگز و همکاران، ۲۰۰۵). تعاملات والد-کودک در سال‌های اولیه زندگی، یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده در رشد شناختی، اجتماعی، عاطفی و رفتاری کودک است (بهرامی و همکاران، ۱۴۰۰). کودکان به دلیل ضعف در مهارت‌های کلامی و هم‌چنین تفکر عینی نمی‌توانند احساسات خود را بیان کنند و عدم بیان احساسات، عامل خطر دیگری برای سلامت روانی کودک محسوب می‌شود. تداوم اختلال اضطراب جدایی، در صورت درمان نشدن، موجب کاهش کیفیت زندگی و اختلال در ابعاد مختلف عملکردی و تحصیلی کودک خواهد شد (اسپنس و همکاران، ۲۰۱۷).

یکی از روش‌های کمک‌کننده جهت کاهش و مدیریت اضطراب، خودابرازی کودک به وسیله هنر است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۵). هنر درمانی^۳ به واسطه بیان خلاق، یکی از درمان‌های اثر بخش است که با استفاده از فنون گوناگون به فرد کمک می‌کند که ابراز وجود کرده و بهتر بتواند با مشکلات و تشویش‌های خود مواجه شود (کیس و دلی، ۱۹۹۰). یکی از شاخه‌های مهم هنر درمانی، هنر درمانی بیانگر^۴ است که ناتالی

راجرز، آن را «به کارگیری هنرهای مختلف مانند حرکت، طراحی، نقاشی، موسیقی، نوشتن، صدا و بداهه سازی در یک زمینه حمایتی (مکان امن) جهت تجربه و بیان احساسات» تعریف می‌کند (راجرز، ۱۹۹۳). هنر بیانگر، شیوه‌ای از خود بیانگری خودانگیخته معتبر است و بیش از این که یک تکنیک آموزشی باشد، یک فرایند شاد کشف دنیای درون از طریق انجام کار هنری خود انگیخته است (شالی کلامر، ۲۰۱۴؛ دارویی، ۱۳۹۵).

در هنر درمانی، اول این که آثار هنری باید بتوانند اثر سریعی را به وجود آورند و دوم این که به توانایی خاصی نیاز نداشته باشد و به فرد این توانایی را بدهد که از ظرفیت‌ها و توانایی‌های خود درک مناسبی پیدا کند. بنابراین ابزار هنری باید با سن و حالت‌های درونی و عاطفی افراد تناسب لازم را داشته باشد (لانگردن، ۲۰۱۳).

نقاشی، میانجی دنیای درون و واقعیت بیرون است که منعکس‌کننده هشیار و ناهشیار فرد است (مکینف، ۲۰۰۹). نقاشی درمانی^۵ با ایجاد فرصتی بدون قضاوت و بیان خود به خودی به افراد این امکان را می‌دهد که درباره احساسات و افکار خود بحث کنند و به موجب آن فرد می‌تواند با هیجانات خود مقابله کرده و پویایی در شخصیت خود را تسهیل کند (نیوکامر، ۲۰۱۶). مطالعات متعددی به بررسی اثربخشی شیوه‌های مختلف هنر درمانی بر اضطراب جدایی کودکان پرداخته‌اند. فتحی و همکاران (۱۴۰۱) در بررسی اثربخشی آموزش تمایز یافتگی، همدلی مادران و رابطه والد-کودک بر اختلال اضطراب جدایی به این نتیجه رسیدند که آموزش تمایز یافتگی بر رابطه والد کودک و اضطراب جدایی مؤثر است. زمانی‌فرد و همکاران (۲۰۲۲) در تأثیر نقاشی درمانی مبتنی بر مجازی بر اضطراب، افسردگی، و خودکارآمدی در کودکان دیابتی به این نتیجه رسیدند که نقاشی درمانی بر کاهش اضطراب کودکان اثربخش است. نتایج مطالعه پاکزاد مقدم و همکاران (۱۴۰۲) که روی دانش‌آموزان پسر پایه چهارم دبستان نشان داد که هنر درمانی بر پایه نقاشی، باعث کاهش اختلال اضطراب عمومی و ترس از آسیب فیزیکی در دانش‌آموزان دبستانی می‌شود. کریمایی و فردوسی‌پور (۱۳۹۸) در بررسی اثربخشی نقاشی درمانی بر کاهش نشانه‌های اختلال اضطراب جدایی کودکان پیش دبستانی

4. expressive art therapy

5. painting therapy

1. separation anxiety disorder (SAD)

2. parent-child relationship

3. art therapy

عدم همکاری و پاسخ‌گویی به سؤالات پرسشنامه، غیبت بیش از ۳ جلسه و عدم انجام تکالیف ارائه شده در جلسات آموزشی-درمانی بود.

(ب) ابزار

مقیاس سنجش اضطراب جدایی (فرم والدین)^۲: این مقیاس توسط هان و همکاران (۲۰۰۳) ساخته شده است. این مقیاس دارای دو فرم والد و کودک است که هر کدام با ۳۴ ماده، ابعاد خاص اضطراب جدایی دوره کودکی را بر اساس ملاک‌های تشخیصی متن تجدیدنظر شده چهارمین راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی، اندازه‌گیری می‌کنند. در این پژوهش از فرم والد استفاده شد. چهار بُعد اصلی این ابزار شامل ترس از تنها ماندن، ترس از رها شدن، ترس از بیماری جسمی و نگرانی درباره حوادث خطرناک است. نمره‌گذاری این پرسشنامه در مقیاس لیکرت ۴ درجه‌ای از ۱ (هرگز) تا ۴ (همیشه) درجه بندی شده است. این پرسشنامه در ایران توسط تختی و همکاران (۱۳۹۹) مورد روان‌سنجی قرار گرفت. ضریب همسانی درونی بر اساس ضریب آلفای کرونباخ برای کل آزمون ۰/۸۶ و برای مؤلفه‌های ترس از تنها ماندن ۰/۷۶، ترس از رهاشدگی ۰/۷۳، ترس از بیماری جسمی ۰/۸۱ و نگرانی درباره رویدادهای خطرناک ۰/۹۲ گزارش شد. نتایج تحلیل اکتشافی و تأیید از ساختار چهار عاملی این مقیاس حمایت کرد. پایایی این مقیاس در پژوهش حاضر، ۰/۸۳ به دست آمد.

(ج) روش اجرا

پس از اعلام فراخوان مشارکت در پژوهش و انتخاب شرکت‌کنندگان و مشخص کردن مکان برگزاری جلسات آموزشی، دوره آموزشی در ۱۳ جلسه و هر جلسه به مدت ۴۵ دقیقه برگزار شد. قبل از شروع دوره، هر دو گروه (آزمایش و گواه) در مرحله پیش‌آزمون، به وسیله فرم والد مقیاس سنجش اضطراب جدایی مورد ارزیابی قرار گرفتند و بعد از اجرای پروتکل آموزشی در دو مرحله پس‌آزمون و پیگیری مورد سنجش قرار گرفتند. هم‌چنین لازم به توضیح است که جهت ساخت پروتکل آموزشی-درمانی مورد استفاده در مطالعه حاضر، برای نقاشی درمانی از رویکرد هنر درمانی بیانگر و برای بخش‌های تعامل والد-کودک از کتاب درمان مبتنی بر تعامل والد-کودک (بادی‌فورد مک‌نیل و همبری کیگین ۲۰۱۰)، ترجمه نجمی و جانقربان، (۱۳۹۵) استفاده شد و محتوی جلسات و تکالیف با مشورت و

دریافتند که نقاشی درمانی باعث کاهش میزان نشانه‌های اختلال اضطراب جدایی در کودکان می‌شود. اسماعیل‌پور و همکاران (۱۳۹۶) نیز در بررسی تأثیر مدل اصلاح شده درمان تعامل والد-کودک بر علائم اضطراب جدایی کودکان پیش‌دبستانی دریافتند که درمان تعامل والد-کودک در کاهش نشانگان اضطراب جدایی کودکان پیش‌دبستانی اثربخش است.

مرور پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد در هیچ کدام از پژوهش‌های قبلی، اثربخشی نقاشی تعاملی^۱ والد-کودک بر اضطراب جدایی کودکان مورد مطالعه قرار نگرفته است، از این رو پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال اساسی است که آیا روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر علائم اختلال اضطراب جدایی کودکان ۶-۸ سال مؤثر است؟

روش

الف) طرح پژوهش و شرکت‌کنندگان: طرح پژوهش حاضر، نیمه آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه و پیگیری ۳ ماهه بود. جامعه آماری این پژوهش شامل کودکان تمامی ۶ تا ۸ ساله دارای اختلال اضطراب جدایی شهر اصفهان در سال ۱۴۰۰ بود که در مراکز پیش از دبستان و مدارس ابتدایی شهر اصفهان ثبت نام کرده بودند. جهت انتخاب نمونه آماری، در مرحله اول مقیاس سنجش اضطراب جدایی (فرم والدین) به صورت در دسترس بر روی ۱۰۰ نفر از مادران کودکان سنین ۶ تا ۸ ساله اجر شد و کودکان دارای اختلال اضطراب جدایی شناسایی شدند و سپس ۱۶ نفر از والدین دارای کودکان مبتلا به اختلال اضطراب جدایی و فرزندان آنها شناسایی شده و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۸ نفر) و گواه (۸ نفر) گمارش شد و پروتکل درمانی در ۱۳ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای (هر هفته یک جلسه) برای اعضای گروه آزمایش برگزار شد، ولی اعضای گروه گواه، هیچ‌گونه مداخله‌ای دریافت نکردند. معیارهای ورود به پژوهش حاضر شامل قرار داشتن در رده سنی ۶ تا ۸ سال، تمایل و رضایت والدین به شرکت در پژوهش، نداشتن اختلال عصبی رشدی دیگر در کودکان (بنا به تشخیص روانشناس بالینی)، عدم استفاده از سایر درمان‌های روانشناختی به طور هم‌زمان و عدم شرکت والدین در کارگاه‌ها و دوره‌های روانشناختی هم‌زمان و عدم طلاق والدین بود و معیارهای خروج نیز شامل

¹. interactive drawing

². Separation Anxiety Assessment Scale (Parent Version)

تأیید اساتید هنر درمانی و روانشناسی در پروتکل آموزشی-درمانی قرار داده شد. لازم به ذکر است پروتکل آموزشی-درمانی برای مادران در دو بخش مجزای کودک-مدار و والد-مدار برگزار شد که در بخش کودک-مدار، مهارت‌های تمجید عنوان‌دار (انعکاس)، توصیف رفتاری، صحبت خنثی، فرمان مستقیم، فرمان غیرمستقیم، پرسش، صحبت منفی، مهارت‌های پرهیزی، مهارت‌های انجام دانی، توجه راهبردی و نادیده گرفتن انتخابی آموزش داده شد و در بخش والد-مدار توضیح استفاده از تمرین‌های فرمان‌برداری، بحث بر سر چگونگی دستورالعمل مؤثر، بحث بر سر

چگونگی تصمیم‌گیری، بحث بر سر پیامدهای پیروی کردن و بحث بر سر پیامدهای ناپیروی کردن ارائه شد. خلاصه جلسات پروتکل آموزشی-درمانی مورد استفاده در پژوهش حاضر در جدول ۱ ارائه شده است. هم‌چنین در این پژوهش جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش آمار توصیفی از شاخص‌های میانگین و انحراف معیار و در بخش آمار استنباطی از آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر و آزمون تعقیبی بنفرونی و نرم‌افزار SPSS-23 استفاده شد.

جدول ۱. خلاصه جلسات پروتکل آموزشی-درمانی روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک

جلسات	عنوان	هدف	محتوا	مخاطب
۱	مقدمه اولیه	آشنایی و ارتباط	ارتباط با والدین - توضیحات مقدماتی و بیان اهداف جلسه و اضطراب جدایی	مادر
۲	خط خطی کردن	گرم کردن	کاغذ سفید بزرگ و مداد رنگی در اختیار کودکان قرار داده و به حالت خوابیده دایره‌های رنگی می‌کشند.	کودک
۲	ساخت نقاب کودک‌مدار	رابطه احساسی با مادر و مرتفع شدن ترس از تنهایی ماندن و رها شدن	درست کردن نقاب‌های ۴ حالت هیجانی اصلی و نسبت دادن رنگ به هر احساس و صحبت کردن مادر و کودک با نقاب‌های حالت هیجانی: غم (آبی)-خشم (قرمز)-شادی (سبز)-ترس (بنفش)	مادر و کودک
۴	نمایش بصری هیجان کودک‌مدار	آشنایی با رنگ‌های هیجانی	برش‌هایی به صورت کوه به کودکان داده می‌شود و به کودکان گفته می‌شود که احساسات مثل آتشفشان در درون ما هستند با استفاده از مداد گچی و پنبه احساسات در درون خود را در کوه آتشفشان خودت نشان بده.	مادر و کودک
۵	نمایش بصری هیجان کودک‌مدار	مرتفع شدن در ترس از بیماری جسمانی	هر کودک کنار دیوار ایستاده و با استفاده از سایه کودک مادر تمام قد کودک را ترسیم می‌کند و با استفاده از مواد که به او داده می‌شود از کودک خواسته می‌شود بگوید در کدام قسمت بدن خود شکل‌گیری آتشفشان (نماد نگرانی) را حس می‌کند.	مادر و کودک
۶	نقاشی با موضوع مدرسه کودک‌مدار	مرتفع شدن در ترس از رها شدن و ترس از وقوع حوادث خطرناک	برگه‌ای بزرگ به شکل ۴ قطعه یک پازل به کودک داده می‌شود که هر نقاشی در مورد مدرسه بکشد سپس همه کودکان با یکدیگر نقاشی‌های خود را به صورت پازل یک تصویری از مدرسه بسازند.	مادر و کودک
۷	نقاشی با بیانگری احساسات والد‌مدار	آشنایی با همه ترس‌ها و نگرانی‌های هر کودک	از مادران خواسته می‌شود با مداد شمعی سفید بر روی کاغذ سفید نمادی از نگرانی‌های کودک خود را نقاشی کند و کودک با آبرنگ کشیدن بر روی کاغذ نماد از ترس‌هایش نمایان می‌شود و دارت آماده شده برای کودک نماد دلهره گیر را دارد و کودک نگرانی‌های خود را به سمت دلهره گیر پرت می‌کند.	مادر و کودک
۸	نقاشی با موضوع ابر قهرمان والد‌مدار	مرتفع شدن در ترس از بیماری جسمانی و وقوع حوادث خطرناک	برشی از شئل ابر قهرمان به هر یک از کودکان داده می‌شود چه چیزهایی باعث شاد شدن و قوی شدن او می‌شود؟ (برای کمک به خودت چه قدرت‌هایی و خوشحالی لازم داری؟) که دارند را با مادر خود روی شئل نقاشی کنند و کودک شئل خود را بپوشد و با صدای بلند خصوصیات مثبت خود را بیان کند.	مادر و کودک
۹	نقاشی با کلیشه برای بیان احساسات متقابل والد‌مدار	مرتفع شدن در ترس از تنها ماندن و ترس از رها شدن	روی یک برش کاغذ آلومینیومی به صورت قلب و با استفاده از ماژیک رنگی همه احساسات کودک کشیده شود (در تمرینات قبلی، حس‌ها رنگ‌گذاری شده‌اند) و سپس روی کاغذ آلومینیوم کشیده شده آب پاشی می‌شود و یک کاغذ سفید به شکل قلب (نماد قلب مادر) روی کاغذ گذاشته شده و همه رنگ‌ها روی آن چاپ می‌شود.	مادر و کودک
۱۰	نقاشی تعاملی با بهره‌گیری از کلیشه‌هایی چون دست و پا والد‌مدار	مرتفع شدن در ترس از تنهایی و ترس از رها شدن	با استفاده از رنگ کردن دست و پا، مادر و کودک تابلوی مخصوص خود را بسازند.	مادر و کودک

جلسات	عنوان	هدف	محتوا	مخاطب
۱۱	نقاشی تعاملی با بهره‌گیری از اثر انگشت والدمدار	مرتفع شدن در ترس از تنهایی و ترس از رها شدن	برشی از قلب کوچک را به کودک می‌دهیم تا با استفاده از اثر انگشت روی هر برش، کودک به یاد تو بیاورد ماما کنار اوست و جقدر می‌تواند شاد و قوی باشد.	مادر و کودک
۱۲	نقاشی با موضوع ساخت خانه رویایی	ارزیابی میزان اضطراب جدایی از مادر	به هر کودک، یک کارتون بزرگ و مواد داده می‌شود که هر کودک در کارتون خانه رویایی خود را بسازد.	کودک
۱۳	نقاشی آزاد	ارزیابی میزان اضطراب جدایی از مادر	به دو ستون سلفون وصل کرده و از کودکان خواسته می‌شود به صورت دسته جمعی نقاشی کنند.	کودک

یافته‌ها

در مجموع ۱۶ کودک ۶ تا ۸ ساله به همراه مادران‌شان در مطالعه حاضر شرکت کردند. جنسیت ۱۲ نفر (۷۵ درصد) از شرکت‌کنندگان دختر و ۴ نفر (۲۵ درصد) پسر بود. ۵ نفر (۳۱/۲۵ درصد) از شرکت‌کنندگان ۶ ساله،

۹ نفر (۵۶/۲۵ درصد) ۷ ساله و ۲ نفر (۱۲/۵۰ درصد) ۸ ساله بودند. از نظر وضعیت شغلی، ۸ نفر (۵۰ درصد) از مادران، شاغل و ۸ نفر (۵۰ درصد) نیز خانه‌دار بودند. از لحاظ وضعیت تحصیلی نیز ۱۲ نفر از مادران (۷۵ درصد) دیپلم و ۴ نفر (۲۵ درصد) لیسانس بود. شاخص‌های توصیفی متغیر اصلی پژوهش و مؤلفه‌های آن در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی متغیر اصلی پژوهش (اختلال اضطراب جدایی) و مؤلفه‌های آن

مقیاس	مرحله	آزمایش		گواه
		میانگین	انحراف معیار	
علائم اختلال اضطراب جدایی	پیش‌آزمون	۶۶/۸۷	۳/۶۰	۶/۱۳
	پس‌آزمون	۳۶/۱۲	۴/۷۰	۳/۰۷
	پیگیری	۳۹/۲۵	۴/۷۱	۳/۰۴
ترس از تنها ماندن	پیش‌آزمون	۱۷/۶۲	۲/۳۲	۱/۹۰
	پس‌آزمون	۹	۱/۷۷	۱/۳۰
	پیگیری	۹/۸۷	۱/۸۰	۰/۸۸
ترس از رها شدن	پیش‌آزمون	۱۵/۵۰	۱/۶۹	۱/۸۳
	پس‌آزمون	۹/۲۵	۱/۲۸	۱/۳۰
	پیگیری	۱۰	۱/۶۰	۱/۵۵
ترس از بیماری جسمانی	پیش‌آزمون	۱۶/۸۷	۱/۷۲	۱/۵۸
	پس‌آزمون	۹/۱۲	۱/۶۴	۰/۷۰
	پیگیری	۱۰/۲۵	۲/۴۳	۰/۹۹
نگرانی در مورد وقوع حوادث خطرناک	پیش‌آزمون	۱۶/۸۷	۱/۱۲	۱/۵۱
	پس‌آزمون	۸/۷۵	۲/۰۵	۰/۷۵
	پیگیری	۹/۱۲	۱/۶۴	۰/۶۴

همان‌طور که در جدول ۲ نشان داده شده است، میانگین نمرات علائم اختلال اضطراب جدایی و مؤلفه‌های آن (ترس از تنها ماندن، ترس از رها شدن، ترس از بیماری جسمانی، نگرانی در مورد وقوع حوادث خطرناک) در کودکان ۶-۸ سال مبتلا به اختلال اضطراب جدایی در گروه آزمایش طی مراحل پس‌آزمون و پیگیری نسبت به پیش‌آزمون روند کاهشی داشته

است. هم‌چنین قبل از اجرای آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر، مفروضه‌های مربوط به این آزمون بررسی شد. در ابتدا، به منظور آزمون مفروضه نرمال بودن توزیع داده‌ها، مقادیر شاپیرو-ویلک مربوط به اختلال اضطراب جدایی و مؤلفه‌های آن برای هر دو گروه در سه مرحله پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد

که شاخص مزبور برای متغیر اصلی و هیچ یک از مؤلفه‌ها در مراحل سه گانه در سطح ۰/۰۵ معنادار نبود. بر این اساس چنین نتیجه‌گیری شد که توزیع داده‌های مربوط به متغیر اصلی و مؤلفه‌های آن در هر دو گروه و در هر سه مرحله اجرا، نرمال است. به منظور استفاده از آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر، برای بررسی تساوی واریانس نمرات علائم اختلال اضطراب جدایی و مؤلفه‌های آن از آزمون لوین استفاده شد. نتایج این

آزمون نشان داد که تفاوت واریانس خطای نمرات مربوط به نمره اختلال اضطراب جدایی و هیچ یک از مؤلفه‌های آن در گروه‌های آزمایش و گواه و در سه مرحله اجرا، معنادار نبود. بنابراین مفروضه همگنی واریانس‌های خطا در بین داده‌های مربوط به متغیرهای پژوهش برقرار بود. نتایج آزمون ماچلی برای بررسی تناسب کوواریانس‌های متغیر اختلال اضطراب جدایی و مؤلفه‌های آن در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳. نتایج آزمون ماچلی برای بررسی تناسب کوواریانس‌های متغیر اختلال اضطراب جدایی و مؤلفه‌های آن

اثر درونی	میزان ماچلی	مجذور خی دو	df	Sig
علائم اختلال اضطراب جدایی	۰/۷۸۲	۳/۱۹۳	۲	۰/۲۰۳
ترس از تنها ماندن	۰/۸۹۷	۱/۴۱۱	۲	۰/۴۹۴
ترس از رها شدن	۰/۹۰۸	۱/۲۵۰	۲	۰/۵۳۵
ترس از بیماری جسمانی	۰/۹۱۷	۱/۱۲۴	۲	۰/۵۷۰
نگرانی در مورد وقوع حوادث خطرناک	۰/۸۵۹	۱/۹۸۳	۲	۰/۳۷۱

نتایج جدول ۳ آزمون ماچلی را برای بررسی تناسب کوواریانس‌های علائم اختلال اضطراب جدایی و مؤلفه‌های آن (ترس از تنها ماندن، ترس از رها شدن، ترس از بیماری جسمانی، نگرانی در مورد وقوع حوادث خطرناک) را نشان می‌دهد. نتایج نشان داد که ارزش مجذور حاصل از تست موچلی برای نمره کل اختلال اضطراب جدایی و هیچ یک از مؤلفه‌های آن معنادار نبود (۰/۰۵ > p). بنابراین چنین نتیجه‌گیری می‌شود که دو مفروضه همگنی ماتریس‌های کوواریانس متغیر وابسته و مفروضه برابری ماتریس

کوواریانس خطاها در بین داده‌ها برقرار است. پس از ارزیابی مفروضه‌های تحلیل و اطمینان از برقراری آن‌ها، داده‌ها با استفاده از روش تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر تحلیل شد. نتایج آزمون‌های چندمتغیری مربوط به عامل درون گروهی (پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری) و تعامل عامل درون گروهی و عامل بین گروهی (گروه آزمایش و گروه گواه) برای علائم اختلال اضطراب جدایی در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴. نتایج آزمون‌های چندمتغیری در تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر برای علائم اختلال اضطراب جدایی

اثر	مقدار	F	df فرضیه	df خطا	معناداری
اثر پیلایی	۰/۸۸۵	۵۰/۱۳۱	۲	۱۳	۰/۰۰۱
لامبدای ویلکز	۰/۱۱۵	۵۰/۱۳۱	۲	۱۳	۰/۰۰۱
اثر هتلینگ	۷/۷۱۲	۵۰/۱۳۱	۲	۱۳	۰/۰۰۱
بزرگ‌ترین ریشه روی	۷/۷۱۲	۵۰/۱۳۱	۲	۱۳	۰/۰۰۱
اثر پیلایی	۰/۹۱۹	۷۳/۴۵۰	۲	۱۳	۰/۰۰۱
لامبدای ویلکز	۰/۰۸۱	۷۳/۴۵۰	۲	۱۳	۰/۰۰۱
اثر هتلینگ	۱۱/۳۰۰	۷۳/۴۵۰	۲	۱۳	۰/۰۰۱
بزرگ‌ترین ریشه روی	۱۱/۳۰۰	۷۳/۴۵۰	۲	۱۳	۰/۰۰۱

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، در علائم اختلال اضطراب جدایی عامل آزمون معنادار است؛ به این معنی که تفاوت در پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری در علائم اختلال اضطراب جدایی معنادار است.

همچنین تعامل آزمون با عضویت گروهی معنادار بود؛ به این معنی که علائم اختلال اضطراب جدایی بر حسب عضویت گروهی (روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک با گروه گواه) در سه مرحله

درون گروهی و عامل بین گروهی در جدول ۵ ارائه شده است.

پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری دارای تفاوت معنادار است. نتایج تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر برای عامل درون‌گروهی و تعامل عامل

جدول ۵. نتایج تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر برای عامل درون‌گروهی و تعامل عامل درون‌گروهی و عامل بین‌گروهی

منبع اثر	نوع تحلیل	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	معناداری	مجذور سهمی اتا	توان آزمون
آزمون	با رعایت فرض کرویت	۱۹۹۴	۲	۹۹۷/۰۰۰	۷۲/۲۲۸	۰/۰۰۱	۰/۸۳۸	۱
	گرین هاوس-گیزر	۱۹۹۴	۱/۶۴۲	۱۴۱۴/۱۱۴	۷۲/۲۲۸	۰/۰۰۱	۰/۸۳۸	۱
	هاین فلت	۱۹۹۴	۱/۹۶۵	۱۰۱۴/۹۷۵	۷۲/۲۲۸	۰/۰۰۱	۰/۸۳۸	۱
	حد پایین	۱۹۹۴	۱	۱۹۹۴/۰۰۰	۷۲/۲۲۸	۰/۰۰۱	۰/۸۳۸	۱
تعامل آزمون × گروه	با رعایت فرض کرویت	۲۶۲۸/۱۶۷	۲	۱۳۱۴/۰۸۳	۹۵/۱۹۹	۰/۰۰۱	۰/۸۷۲	۱
	گرین هاوس-گیزر	۲۶۲۸/۱۶۷	۱/۶۴۲	۱۶۰۰/۲۴۸	۹۵/۱۹۹	۰/۰۰۱	۰/۸۷۲	۱
	هاین فلت	۲۶۲۸/۱۶۷	۱/۹۶۵	۱۳۳۷/۷۷۵	۹۵/۱۹۹	۰/۰۰۱	۰/۸۷۲	۱
	حد پایین	۲۶۲۸/۱۶۷	۱	۲۶۲۸/۱۶۷	۹۵/۱۹۹	۰/۰۰۱	۰/۸۷۲	۱

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، نتایج مبتنی بر رعایت پیش فرض کرویت ($F=72/228$ ، $df=2$ و $P<0/01$) نشان می‌دهد که در علائم اختلال اضطراب جدایی، بین پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری تفاوت معناداری ($P<0/01$) وجود دارد. مجذور سهمی اتا برای عامل آزمون برابر با $0/838$ و توان آزمون برابر با ۱ است. این نتیجه نشان می‌دهد که $83/8$ درصد تفاوت بین پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری در علائم اختلال اضطراب جدایی مربوط به عمل متغیر مستقل (روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک) بوده که با صد در صد توان تأیید شده است. هم‌چنین در علائم اختلال اضطراب جدایی، تعامل آزمون با گروه (آزمایش و گواه) بر حسب نتایج مبتنی بر رعایت پیش فرض کرویت ($F=95/199$ ، $df=2$ و $P<0/01$) معنادار است؛ به این معنی که بین پیش‌آزمون،

پس‌آزمون و پیگیری در گروه آزمایش (روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک) و گروه گواه تفاوت معنادار وجود دارد. مجذور سهمی اتا برای تعامل آزمون × عضویت گروهی (آزمایش و گواه) برابر $0/872$ و توان آزمون برابر ۱ است. این نتیجه نشان می‌دهد که $87/2$ تفاوت بین گروه آزمایش روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک با گروه گواه در علائم اختلال اضطراب جدایی مربوط به متغیر مستقل روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بوده که با صد در صد توان تأیید شده است. نتایج اثرات بین فردی بر اساس آزمون اندازه‌گیری تکراری نمرات علائم اختلال اضطراب جدایی در گروه‌های مورد مطالعه در جدول ۶ آمده است.

جدول ۶. نتایج اثرات بین‌فردی بر اساس آزمون اندازه‌گیری تکراری نمرات علائم اختلال اضطراب جدایی در گروه‌های مورد مطالعه

مجموع مجذورات	درجه آزادی	مجذور میانگین	F	سطح معنی‌داری	مقدار اتا	توان آماری
۶۲۳۳/۵۲۱	۱	۶۲۳۳/۵۲۱	۲۱۳/۳۰۷	۰/۰۰۱	۰/۹۳۸	۰/۰۰۱
۴۰۹/۱۲۵	۱۴	۲۹/۲۲۳	-	-	-	-

همان‌طور که نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد بین گروه‌ها در نمرات علائم اختلال اضطراب جدایی در روش‌های مورد مطالعه در سطح $P<0/05$ تفاوت معنی‌دار وجود دارد. بنابراین روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر علائم اختلال اضطراب جدایی کودکان ۶-۸ سال مبتلا به اختلال اضطراب جدایی مؤثر بود و اثرات این آموزش در مرحله پیگیری

نیز باقی مانده است. مقایسه زوجی نمرات علائم اختلال اضطراب جدایی در دو گروه و در سه مرحله اجرا در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷. مقایسه زوجی نمرات علائم اختلال اضطراب جدایی در دو گروه و سه مرحله اجرا (پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری)

متغیر	زمان	زمان	تفاوت میانگین	سطح معنی داری
اختلال اضطراب جدایی	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	۱۴/۷۵۰ *	۰/۰۰۱
	پیگیری		۱۲/۲۵۰ *	۰/۰۰۱
	پس‌آزمون	پیگیری	-۲/۵۰۰ *	۰/۰۳۶

نتایج مندرج در جدول ۷ حاکی از آن است که در بین نمرات پیش‌آزمون علائم اختلال اضطراب جدایی با نمرات پس‌آزمون و پیگیری علائم اختلال اضطراب جدایی تفاوت معنی‌دار وجود دارد. بنابراین می‌توان گفت که علائم اختلال اضطراب جدایی شرکت‌کنندگان در مراحل پس‌آزمون و پیگیری نسبت به پیش‌آزمون و هم‌چنین در مرحله پیگیری نسبت به پس‌آزمون، کاهش معناداری نشان داده است.

بحث و نتیجه‌گیری

است، اما یافته‌های این پژوهش به طور غیرمستقیم با نتایج برخی پژوهش‌های مرور شده در پیشینه پژوهشی همخوان است. یافته اصلی این پژوهش با نتایج مطالعه پاکزاد مقدم و همکاران (۱۴۰۲) که نشان دادند، هنردرمانی بر پایه نقاشی، باعث کاهش اختلال اضطراب عمومی و ترس از آسیب فیزیکی دانش‌آموزان پسر پایه چهارم شده است؛ پژوهش کریمایی و فردوسی‌پور (۱۳۹۸) مبنی بر اثربخشی نقاشی درمانی بر کاهش نشانه‌های اختلال اضطراب جدایی کودکان پیش‌دبستانی و مطالعه اسماعیل‌پور و همکاران (۱۳۹۶) مبنی بر اثربخشی مدل اصلاح شده درمان تعامل والد-کودک بر علائم اختلال اضطراب جدایی کودکان پیش‌دبستانی، همسو است.

در تبیین این یافته می‌توان گفت، روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک با استفاده از نقاشی تعاملی با ایجاد فرصتی برای تعامل چهره به چهره والد و کودک و به کار بردن مهارت‌های آموخته شده کودک-مدار و والد-مدار و ایجاد فرصتی از نقاشی برون‌ریزی احساسی و احساس امنیت برگرفته از مادر بر کاهش اضطراب جدایی کودکان در پژوهش حاضر مؤثر بوده است. به نظر می‌رسد، کودکان از طریق نقاشی تعاملی به بیان افکار منفی خود پرداخته و در مقابل، با بیان راهکارهای مثبت توانسته‌اند بر اضطراب خود چیره شوند. در جریان برگزاری دوره آموزشی، کودکانی که در جلسات اولیه، لباس مادران خود را گرفته بودند که مطمئن

هدف از انجام این پژوهش، بررسی اثربخشی روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر علائم اختلال اضطراب جدایی کودکان ۶-۸ سال مبتلا به اختلال اضطراب جدایی بود. بر اساس نتایج این مطالعه، روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک در مرحله پس‌آزمون میانگین نمره اختلال اضطراب جدایی و مؤلفه‌های آن را در گروه آزمایش کاهش داده است و تأثیر مداخله آموزشی در مرحله پیگیری نیز تداوم داشته است. هر چند تا کنون در ایران به طور مستقیم، پژوهش جامعی به بررسی تأثیر ترکیب نقاشی و تعامل والد-کودک بر اضطراب جدایی کودکان نپرداخته شوند آن‌ها ترک‌شان نمی‌کنند، صحبت نمی‌کردند و با نگاه از مادران‌شان می‌خواستند که به جای آن‌ها اسم‌شان را بگویند و یا به راحتی قادر به بیان هیجانات و افکار خود نبودند، در حالی کودکان در جلسات پایانی به راحتی به مادران خود اجازه می‌دادند اتاق را ترک کرده و بدون احساس شرم، خود و یا دوست‌شان را معرفی می‌کردند و قادر به بیان موقعیت‌های اضطراب‌زا بودند و با استفاده از نقاشی تعاملی توانستند تا حدی بر اضطراب جدایی خود غلبه کنند. از این رو نقاشی تعاملی والد-کودک با ساخت نقاب، نمایش بصری هیجان، نقاشی با موضوع مدرسه، نقاشی با بیانگری احساسات، نقاشی با موضوع ابر قهرمان، نقاشی برای کلیشه برای بیان احساسات متقابل، نقاشی تعاملی با بهره‌گیری از کلیشه و نقاشی تعاملی با بهره‌گیری از اثر انگشت بر روی اختلال اضطراب جدایی مؤثر بوده است. از سوی دیگر، ارائه دو جلسه آخر با برنامه نقاشی با موضوع ساخت خانه رویایی و نقاشی آزاد به ارزیابی مؤثر بودن نداشتن اضطراب جدایی از مادر را نشان می‌دهد.

در مورد دلیل اثربخشی روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر ترس از تنها ماندن می‌توان گفت، شرکت در جلسات آموزشی باعث شد کودکان گروه آزمایش، نگرانی‌های خود را به مادرشان بگویند و مادر با استفاده از مهارت‌های تعاملی والد-کودک به این نگرانی‌ها توجه می‌کرد و با درک این که کودک از چه چیز و چرا می‌ترسد، در پیدا کردن

درمانی در جهت کاهش نشانگان اختلال اضطراب جدایی در کودکان استفاده کنند. هم‌چنین از حیث اهمیت تعامل والد-کودک، می‌توان از برنامه آموزشی-درمانی مذکور جهت تقویت رابطه والد-کودک در خانواده استفاده کرد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاقی پژوهش: این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول در رشته رشته نقاشی در دانشگاه هنر اصفهان است. در آغاز پژوهش، جهت ورود به پژوهش از همه شرکت‌کنندگان (مادران کودکان شرکت‌کننده) رضایت گرفته شد و به اعضا تعهد داده شد که اطلاعات جمع‌آوری شده فقط نزد پژوهشگر اصلی می‌ماند و نتیجه پژوهش به صورت کلی بررسی می‌شود. هم‌چنین این اختیار به اعضا داده شد که هر موقع خواستند بتوانند جلسات را خاتمه دهند و به اعضای گروه گواه نیز گفته شد (بنا به اصل اخلاقی عدالت در پژوهش)، اگر مایل باشند می‌توانند در پایان پژوهش حاضر در مداخله‌ای مشابه شرکت کنند.

حامی مالی: این پژوهش در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد و بدون حمایت مالی انجام گرفته است.

نقش هر یک از نویسندگان: نویسنده اول این مقاله به عنوان پژوهشگر اصلی، نویسنده دوم به عنوان استاد راهنما و نویسنده مسئول و نویسنده سوم به عنوان استاد مشاور در این پژوهش نقش داشتند.

تضاد منافع: نویسندگان هیچ تضاد منفعی در رابطه با این پژوهش اعلام نمی‌نمایند.

تشکر و قدردانی: بدین وسیله از تمام شرکت‌کنندگان در مطالعه حاضر که در اجرای این پژوهش ما را یاری کردند، قدردانی می‌شود.

راه حل مناسب به کودک کمک می‌کرد. نقاشی تعاملی والد-کودک با بهره‌گیری از ساخت نقاب و نقاشی‌های کلیشه‌ای و ایجاد فرصتی برای درک شدن و رابطه احساسی با مادر بر ترس از تنهایی مؤثر واقع شده است. در مورد کاهش ترس از رها شدن نیز باید گفت، ترس از رها شدن کودک به دلیل عدم اعتماد به نفس وی است، این در حالی است که نقاشی کردن ویژگی‌هایی که او را شاد و قدرتمند می‌کند و تأیید و تقویت مادر و همسالان باعث تقویت اعتماد به نفس شده و کودک را در برابر ترس از رها شدن مقاوم‌تر کند.

در تبیین کاهش علائم ترس از بیماری جسمانی باید اشاره کرد با توجه به این که اضطراب، علائم جسمانی از جمله سر درد و دل درد ایجاد می‌کند، کودکان در طی جلسات آموزشی در مطالعه حاضر، با ایجاد فرصتی برای به نمایش گذاشتن بصری از بدن و نحوه تأثیرگذاری اضطراب بر بدن، علت درد های جسمانی خود را متوجه شدند، که به نظر می‌رسد همین امر توانسته باشد بر بهبود ترس از بیماری جسمانی مؤثر باشد.

و بالاخره در مورد تبیین کاهش نگرانی در مورد وقوع حوادث خطرناک به عنوان یکی دیگر از علائم اختلال اضطراب جدایی در پژوهش حاضر باید گفت، با توجه به این که نگرانی در مورد وقوع حوادث خطرناک کودکان در اضطراب آن‌ها برای مواجه شدن با موقعیت‌های جدید یا درک نادرست و آموخته شده از موقعیت‌های پیشین ریشه دارد، نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک با برون‌ریزی افکار و احساسات و ارتباط با والد و همسالان در گروه این فرصت را می‌دهد تا کودک با حداقل اضطراب به کشف محیط پیرامون خود بپردازد و در محیطی خالی از تهدید و ترس با سایر کودکان ارتباط برقرار کنند و مهارت های اجتماعی خود را گسترش دهند.

از جمله محدودیت‌های مطالعه حاضر این بود که با توجه به اجرای پژوهش حاضر در ایام فراگیری کووید-۱۹ و با توجه به شرایط بهداشتی حاکم بر آن زمان، حجم نمونه آماری این پژوهش ۱۶ نفر (در دو گروه آزمایش و گواه) در نظر گرفته شد، از این رو باید در تعمیم نتایج این پژوهش به جوامع بزرگ‌تر، احتیاط صورت گیرد. هم‌چنین با توجه به تأیید اثربخشی روش‌های نقاشی تعاملی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر کاهش اختلال اضطراب جدایی کودکان ۶-۸ سال در پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود مشاوران مدارس و مراکز تخصصی مشاوره کودک، از این شیوه آموزشی-

منابع

اسماعیل پور، خلیل؛ محمدپور، محمد و خانجانی، زینب (۱۳۹۶). اثربخشی مدل اصلاح شده درمان تعامل والد-کودک بر علائم اضطراب جدایی کودکان پیش دبستانی: یک مطالعه موردی. *فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی*، ۱۲(۴۷)، ۱-۲۲.

https://psychologyj.tabrizu.ac.ir/article_7003.html?lang=fa

بادیفورد مک‌نیل، چریل و همبری کیگین، تونی (۲۰۱۰). *درمان تعامل والد-کودک*. ترجمه سید بدرالدین نجمی و نازیتا جانقربان (۱۳۹۵). تهران: انتشارات ارجمند.

بهرامی، عاطفه؛ فاتحی‌زاده، مریم؛ عابدی، احمد و دیاریان، محمدمسعود (۱۴۰۰). تدوین الگوی تعامل مؤثر والد-کودک ویژه کودکان پیش از دبستان (۴ تا ۶ سال): یک مطالعه کیفی. *مجله علوم روانشناختی*، ۲۰(۱۰۳)، ۱۲۳۳-۱۲۱۳.

<https://doi.org/10.52547/JPS.20.103.1213>

پاکزاد مقدم، اکرم؛ عسکری‌زاده، قاسم و باقری، مسعود (۱۴۰۲). اثربخشی هنردرمانی بر پایه نقاشی، بر اختلال اضطراب عمومی و ترس از آسیب فیزیکی در دانش‌آموزان پسر پایه چهارم دبستان. *دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، ۲۴(۲)، ۳۸-۴۸.

<https://doi.org/10.30486/jsrp.2021.1898780.2430>

تختی، معصومه؛ شفیق‌آبادی، عبدالله؛ کلاترهرمزی، آتوسا و فرخی، نورعلی (۱۳۹۹). اثربخشی برنامه مداخله‌ای تعامل والد-کودک مبتنی بر مربی‌گری هیجان بر علائم اختلال اضطراب جدایی کودکان. *مجله علوم روانشناختی*، ۱۹(۹۵)، ۱۴۲۳-۱۴۳۷.

<http://psychologicalscience.ir/article-1-760-fa.html>

حیدری، محمود؛ بختیارپور، سعید؛ مکوندی، بهنام؛ نادری، فرح و حافظی، فریا (۱۳۹۵). بررسی اثربخشی آموزش برنامه فرندز (FRIENDS) بر اضطراب کودکان شهر شیراز. *فصلنامه روش‌ها و مدل‌های روانشناختی*، ۲۴(۲۴)، ۳۸-۲۴.

https://jpmm.marvdasht.iau.ir/article_2015.html?lang=f

داروئی، پریسا (۱۳۹۵). *تصویرسازی خاطرات به مثابه روشی در طراحی بسته هنر درمانی بیانگر با رویکرد وحدت‌مدار و تأثیر آن در بهزیستی ذهنی زنان*. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه هنر اصفهان.

<https://elmnet.ir/doc/10903298-2561>

فتحی، گونا؛ اکبری، مریم؛ مرادی، امید و عبداللهی، فردین (۱۴۰۱). اثربخشی آموزش تمایز یافتگی، همدلی مادران و رابطه والد-کودک بر اختلال اضطراب جدایی. *مجله علوم پزشکی رازی*، ۲۹(۴)، ۱۸۸-۱۹۶.

<http://rjms.iuums.ac.ir/article-1-6898-fa.html>

قاسم‌زاده، سوگند؛ مطبوع ریاحی، مینو؛ علوی، زهرا؛ حسن‌زاده، میترا (۱۳۹۶). اثربخشی مداخله خانواده محور و بازی درمانی بر سبک و تنیدگی فرزندپروری مادران و نشانگان بالینی کودکان با اضطراب جدایی. *پژوهش در سلامت روانشناختی*، ۱۱(۴)، ۷۴-۸۸.

<https://doi.org/10.52547/rph.11.4.74>

کریمایی، میترا و فردوسی‌پور، عاطفه (۱۳۹۸). اثربخشی نقاشی درمانی بر کاهش نشانه‌های اختلال اضطراب جدایی کودکان پیش دبستانی. *روانشناسی*، ۸(۸)، ۲۰۵-۲۱۲.

<http://frooyesh.ir/article-1-1436-fa.html>

References

- Badiford McNeil, C. B., & Hembree-Kigin, T. L. (2010). Parent-child interaction therapy. Translated by Seyyed Badruddin Najmi and Nazita Jangharban (2016). Tehran: Arajmand Publications.
- Bahrami A, Fatehizade M, Abedi A, Dayarian M. (2021). Developing a model of effective parent-child interaction for preschool children (4 to 6 age): A qualitative study. *Journal of Psychological Science*. 20 (103), 1213-1233. [Persian] <https://doi.org/10.52547/JPS.20.103.1213>
- Boggs, S. R., Eyberg, S. M., Edwards, D. L., Rayfield, A., Jacobs, J., Bagnier, D., & Hood, K. K. (2005). Outcomes of parent-child interaction therapy: A comparison of treatment completers and study dropouts one to three years later. *Child & Family Behavior Therapy*, 26(4), 1-22. https://doi.org/10.1300/J019v26n04_01
- Case, C., & Dalley, T. (Eds.). (1990). Working with children in art therapy. Tavistock/Routledge. <https://psycnet.apa.org/record/1990-98091-000>
- Daroue, P (2016). Visualization of memories as a method in the design of an expressive art therapy package with a unified approach and its effect on women's mental well-being. Phd thesis, Isfahan Art University. [Persian] [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(17\)30149-9](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(17)30149-9)
- Esmailpour, K., Mohammadpour, M., & Khanjani, Z. (2017). Effectiveness of Modified Parent-Child Interaction Therapy in the Symptoms of Separation Anxiety in Preschool Children's: Single Subject Study. *Journal of Modern Psychological Researches*, 12(47), 1-22. https://psychologyj.tabrizu.ac.ir/article_7003.html?lang=en

- Fathi, G., Akbari, M., Moradi, O., & Abdollahi, F. (2022). The Effectiveness of Educational Differentiation, Mothers Empathy and Child-Parent Relationship on Separation Anxiety Disorder. *Razi Journal of Medical Sciences*, 29(4), 188-196. [Persian] <http://rjms.iums.ac.ir/article-1-6898-fa.html>
- Ghasemzadeh S, Matbou Riahi M, Alavi Z, Hasanazadeh M. (2018). Effectiveness of family based intervention and play therapy on the parenting style of mothers and clinical symptoms in children with separation anxiety disorder. *Journal of Research in Psychological Health (JRPH)*, 11 (4):74-88. [Persian] <https://doi.org/10.52547/rph.11.4.74>
- Hahn, L., Hajinlian, J., Eisen, A. R., Winder, B., & Pincus, D. B. (2003). Measuring the dimentions of separation anxiety and early panic in children and adolescents: The Separation Anxiety Assessment Scale. Paper presented at the 37th annual convention of the Association for Advancement of Behavior Therapy, Boston.
- Haidari, M., Bakhtiyarpour, S., Makvandi, B., Naderi, F., & hafezi, F. (2016). Investigating the Effectiveness of FRIENDS Program Training on the Anxiety of Children in Shiraz. *Psychological Methods and Models*, 7(24), 23-38. [Persian] https://jpmm.marvdasht.iau.ir/article_2015.html?lang=en
- Hill, C., Waite, P., & Creswell, C. (2016). Anxiety disorders in children and adolescents. *Paediatrics and Child Health*, 26(12), 548-553. <https://doi.org/10.1016/j.paed.2016.08.007>
- Karimae, M., & Ferdosipour, A. (2019). The Effect of Painting Therapy on Reducing Signs of Symptoms in Separation Anxiety Disorder in Preschool Children. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal (RRJ)*, 8(8), 205-212. <http://frooyesh.ir/article-1-1436-fa.html>
- Landgarten, H. B. (2013). *Clinical art therapy: A comprehensive guide*. Routledge. <http://psychologicalscience.ir/article-1-1156-fa.html>
- Lazarus, R. S., Dodd, H. F., Majdandžić, M., De Vente, W., Morris, T., Byrow, Y., ... & Hudson, J. L. (2016). The relationship between challenging parenting behaviour and childhood anxiety disorders. *Journal of affective disorders*, 190, 784-791. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.11.032>
- Mc Niff, S.h. (2009). *Art as medicine (Creating a therapy of the Imagination)*. London: Shambhala 49.267-272
- Newcomer, K. L., Krug, H. E., & Mahowald, M. L. (1993). Validity and reliability of the timed-stands test for patients with rheumatoid arthritis and other chronic diseases. *The Journal of rheumatology*, 20(1), 21-27. <https://europepmc.org/article/med/8441160>
- Pakzadmoghadam, A., askari zadeh, G., & bagheri, M. (2023). The effectiveness of art therapy based on Drawing on general anxiety disorder and Physical injury fears in fourth grade male students. *Knowledge & Research in Applied Psychology*, 24(2), 38-48. [Persian] <https://doi.org/10.30486/jsrp.2021.1898780.2430>
- Rogers, N. (1993). *The path to wholeness: Person-centered expressive arts therapy. The creative connection: Expressive arts as healing*. Palo Alto: Science and Behavior Books, 1-9. <https://www.instituto8.org/wpcontent/uploads/2019/03/The-Path-to-Wholeness-2.pdf>
- Spence, S. H., Donovan, C. L., March, S., Kenardy, J. A., & Hearn, C. S. (2017). Generic versus disorder specific cognitive behavior therapy for social anxiety disorder in youth: A randomized controlled trial using internet delivery. *Behaviour research and therapy*, 90, 41-57. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2016.12.003>
- Takhti, M., Shafi'Abadi, A., Kalantar Hormozi, A., & Farrokhi, N. A. (2020). The effectiveness of the parent-child interaction intervention program based on emotion coaching on the symptoms of children's separation anxiety disorder. *Journal of psychologicalscience*, 19(95), 1423-1437. [Persian] <http://psychologicalscience.ir/article-1-760-en.html>
- Weersing, V. R., Rozenman, M. S., Maher-Bridge, M., & Campo, J. V. (2012). Anxiety, depression, and somatic distress: Developing a transdiagnostic internalizing toolbox for pediatric practice. *Cognitive and behavioral practice*, 19(1), 68-82. <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2011.06.002>
- Zamanifard, M., Soltanian, M., Edraki, M., Moravaj, H., & Sharifi, N. (2022). The Effects of Virtual Directed Painting Therapy on Anxiety, Depression, and Self-efficacy of Children with Type 1 Diabetes: A Randomized Controlled Clinical Trial. *International Journal of Community Based Nursing and Midwifery*, 10(3), 210. <https://doi.org/10.30476/IJCBNM.2022.93400.1927>